

Jürgen Kuczynski:

”Ein linientreuer Dissident” Memoiren 1945–1989

Den snart 90-årige men fortfarande aktive tyske ekonomen och ekonomihistorikern Jürgen Kuczynski hör till samhällsvetenskapens mest produktiva författare. Hans publikationslista omfattar omkring 3000 titlar. Häri ingår även skriftställerier i politiska, filosofiska, sociologiska, historiska och litteraturvetenskapliga frågor. Bland fackmän är det väl hans 40-bandsverk *Die Geschichte der Lage der Arbeiter unter dem Kapitalismus* som är mest känt. Delar av verket finns i olika utgåvor på minst sju olika språk. Andra omfattande arbeten är *Geschichte der Gesellschaftswissenschaften* i tio band och *Geschichte des Alltags des deutschen Volkes* i fem band. Kuczynski tycks vara den ende DDR-ekonom som bevärdigats med en artikel i *The New Palgrave*.

Han har nu kommit med andra delen av sina egentliga memoarer under titeln *”Ein linientreuer Dissident”*. *Memoiren 1945–1989* (Aufbau-Verlag, Berlin och Weimar, 1992, 435 s). Det som främst lockar till läsning är naturligtvis förväntningen att denne ”linientreue” DDR-ekonom, som nu vill antyda att han ändå var något slags dissident, skall ge en personlig tolkning av det skeende som ledde till planekonomiernas upplösning. En del sådant gods erbjuds naturligtvis läsaren, men det är ändå dagshändelser som dominerar liksom i de flesta andra memoarer.

Felgrepp

Kuczynski pekar på en rad felgrepp som skulle ligga bakom sammanbrottet. Han menar att det övergripande felet var att man efter 1956 inte gjorde upp med stalinismen så som han själv gjorde, och ”historiens straff kom under andra hälften av

åttiotalet” (s 195). Till de konkreta felen hörde tex att politbyrå i sin osäkerhet fattade massor av beslut om småsaker som varje butiksföreståndare själv borde få avgöra, och att administrationen krävde in mängder av rapporter och statistik utan att för den skull ha den minsta uppfattning om den framtida utvecklingen. ”Man tror att man får grepp om ekonomin genom att ta pulsen var tredje minut” (s 308).

Tidigt på 1970-talet har Kuczynski dagboksanteckningar om stora bekymmer för ekonomin. Hösten 1971 noterar han således konsistensproblem. Produktionen stiger visserligen, men delarna passar allt sämre ihop, och i företagen växlar perioder med överarbete med perioder då produktionen står stilla som följd av bristande leveranser. ”Den stora svårigheten är att politbyrå inte har någon verklig uppfattning om hur man skall undanröja våra ekonomiska svårigheter. Ja, man har inte ens någon verklig analys av situationen. Man talar om disproportioner men har ingen aning om hur stora de verkligen är, det föreligger inga riktiga sammanhängande beräkningar, man har i grunden inget grepp om något.... Om vår produktion i år skulle stiga med 5 procent, så skulle det inte betyda något alls, eftersom en fjärdedel av produktionen inte passar ihop därför att det saknas intermediära varor” (s 317).

Liknande noteringar återkommer under årens lopp. Under 1980-talet talar han också om svindlerier i företagen – incitamentstrukturen gynnade sådant – försämrade leveranser till butikerna och sämre arbetsdisciplin.

Detta är ena sidan av saken. Mot detta ställer Kuczynski den officiella retoriken och trycket på de insatta att leverera friserade siffror. Statistikchefen Arno Donda klagar hösten 1978 över att Günter Mittag utövar sådant tryck när det gäller underlag till politbyrå. Vidare förväntades att Donda i kvartalsrapporterna skulle ge ”så primitivt förfalskade tal att forskningsin-

stitut i väst genast kommer att upptäcka förfalskningarna" (s 322). Intressant är att Kuczynski menar att man inte kan utsluta att Honecker delvis var uppriktig när han i en intervju 1990 om olika missförhållanden sade att han inte kände till något. Rapporterna nerifrån och uppåt var ofta skönmålningar.

Detta är knappast överraskande påståenden. De felgrepp och följder därav som Kuczynski pekar på är ju de som man utanför socialistländerna brukat förknippa med planekonomier. Måhända tenderar Kuczynski att alltför mycket se felgreppen som rena olyckshändelser. Människor är ju alltid mer eller mindre okunniga och gör ju alltid fel i större eller mindre grad. Problemet är att enskilda felgrepp kan få så långtgående konsekvenser i planekonomierna.

Frågan är hur man skall betrakta skönmålningarna och de rena förfalskningarna. Tendenser åt det hållet uppstår när någon har intresse av att inte hela sanningen kommer fram. I marknadsekonomierna är det väl särskilt i reklamens värld som skönmålningar är legio (och tolererade). I planekonomierna är det delvis annan typ av ekonomisk information som många haft intresse av att förvränga (och har haft lättare att förvränga genom att fler saker inte varit öppet tillgängliga). Problemet är åter att följderna blir mer omfattande när felaktig information ligger till grund för beslut på makronivån i en planekonomi än när enskilda företag i marknadsekonomierna smålurar konsumenterna.

Samhällsvetenskapens villkor

Fastän Kuczynski under minst två decennier noterar brister i ekonomins funktionssätt kommer han knappast med några lösningar eller någon särskilt inträngande analys. Det förklarar han själv med att han egentligen är specialist på kapitalismens ekonomi och inte socialismens (s 325). Detta gör också att det är

andra inslag i boken som är väl så intressanta som de om DDR-ekonomin.

Kuczynskis nära relationer till Honecker gjorde uppenbarligen att han gavs en tämligen stor "Narrenfreiheit". Han skrev ofta de delar av Honeckers tal som handlade om kapitalistekonomierna. Sina artiklar för *Neues Deutschland* brukade han först skicka till Honecker, som sedan vidarebefordrade dem till tidningen. Då blev det inget krångel med ängsliga redaktörer. (Huruvida så nära förbindelser med statsledningen skulle vara förenligt med benämningen dissident är en intressant definitionsfråga.)

Men det var inte alltid så lätt. Kuczynski påstår att *Neues Deutschland* inte vågade anmäla en av hans böcker därför att han där skrivit "Engels och Marx" i stället för "Marx och Engels" (s 285). Turerna innan tillstånd gavs för publicering av såväl storsäljaren *Dialog mit meinem Urenkel* som en del andra skrifter verkar tröstlösa. Olika personer skulle bedöma om skrifterna var ideologiskt godtagbara eller ej. Om något inte var passabelt och inte kunde ändras var nästa steg inte lika enkelt som för refuserade författare i väst, som bara går vidare till nästa förlag.

Kuczynski återkommer gång på gång till vikten av vetenskaplig frihet. Men han kan också tänka sig omständigheter då det är motiverat att inskränka den fria diskussionen, "så länge kapitalismen fortfarande är farlig" (s 102). Grundprincipen är dock att vetenskaplig frihet bör råda, och från den utgångspunkten tycks han ha upplevt situationen olika under olika perioder. I ett långt dagbokscitat från hösten 1967 ser han ganska ljust på samhällsvetenskapens möjligheter i DDR. Man har duktigt folk, och friheten är större än i Sovjetunionen. När det gäller hans eget institut och forskningen i ekonomisk historia har Hannes Hörnig – centralkommittens vetenskapsansvarige – skyddat verksamheten mot angrepp under tio års tid, vilket lett till att man "står i spetsen i den socialistiska världen och har ett förvä-

nansvärt gott anseende i den kapitalistiska världen" (s 153).

I andra sammanhang är tongångarna mer pessimistiska. Sålunda menar han i en översikt över 1960-talet att "samhällsvetarna mer och mer blev uttolkare av politbyråns beslut" (s 150). Senare pekar han på en skillnad mellan skriftställarna och samhällsvetarna: "Samhällsvetarna har [partiet] tämjtt, skriftställarna, gudskelov, bara i ringa utsträckning" (s 421, jfr s 403).

I avsnitten om vetenskapens och kulturens villkor löper nästan som en röd tråd synen på och relationerna till Kurt Hager, som under årtionden var den inom politbyrån som ansvarade för ideologiska frågor. Från början tycks Kuczynski ha uppskattat Hager. De hade delvis gemensam bakgrund – båda var i exil i England under nazitiden. Efter hand blev emellertid förhållandet kyligare. Hager ses som huvudskyldig till den vetenskapliga tillbakagången på många områden (s 175). Han kritiserade vid flera tillfällen Kuczynski och fördröjde bla publikationen av *Dialog mit meinem Urenkel*. I mitten av 1980-talet skriver Kuczynski att han undviker Hager och egentligen bara hyser förakt för honom (s 253).

Läsvärd insider

Kuczynski var ingen genomsnittlig DDR-professor. Han var materiellt privilegierad med villa, bil och privatchaufför. Han var en mycket flitig resenär även utanför socialistländerna och berättar om möten med "alte Bekannte" i väst som Myrdal, Tinbergen, Kaldor och andra. Han menar att det myckna resandet gav honom en öppnare och mer realistisk blick än vad många andra i partiet hade (s 219).

Måhända gör detta honom till en ovanligt läsvärd insider. Beskrivningen av spelet bakom kulisserna i den del av systemet som han var involverad i är fascinerande. Det är också den inblick han ger i normsystemet, låt vara att det är en subjektivt

förmedlad inblick. Den långt drivna uppfattningen att det i olika frågor fanns en, och bara en, riktig linje som det gällde att finna och sedan gemensamt följa, gav upphov till många diskussioner om "fel" som utifrån ter sig futila och oförklarliga, om det inte vore just så att kombattanterna utgick ifrån att en viss uppfattning innehöll hela sanningen och övriga uppfattningar ingen sanning. Det mest slående exemplet, som Kuczynski återkommer till gång på gång, gäller en utdragen strid om huruvida det under socialismen kan finnas antagonistiska motsättningar (vilket Kuczynski hävdade) eller om detta är förbehållet kapitalismen (vilket hans motståndare menade).

Boken består till största delen av utdrag från dagboksanteckningar interfolierade med några rader sammanbindande kommentarer. Nackdelen med en sådan uppläggning är att framställningen lätt blir lite rörig, och att många frågor kastas fram utan att den oinvidige läsaren får den nödvändiga bakgrundskunskapen. Men metoden har också fördelar. Författarens spontana reaktion på olika händelser blottas och gör texten synnerligen levande.

Docent BO SANDELIN

Nationalekonomiska institutionen
vid Göteborgs universitet